

УДК 821.02

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-3-31>

Наталія ЯРЕМЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2834-0894

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та світової літератури

Криворізького державного педагогічного університету

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) *yartala28@gmail.com*

Наталія КОЛОМІЄЦЬ,

orcid.org/0000-0001-5455-2538

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української та світової літератури

Криворізького державного педагогічного університету

(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) *kolomiets_n1@ukr.net*

ЕВОЛЮЦІЯ РЕАЛІСТИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ: ВІД КЛАСИЦИСТИЧНОЇ МАТРИЦІ ДО СОЦРЕАЛІЗМУ

Метою статті є осягнення генези реалістичної антропологічної моделі від класицистичної раціонально типізованої матриці до формату «нової людини» соцреалізму. У дослідженні з'ясовано, що антропологічна модель у межах різних художніх систем створюється по-різному й набуває різних смислів і форм: від плаского одновимірної персонажа (класицистичний герой як універсальний тип) через типового представника певного класу (реалізм класичної доби) до рельєфного багатопланового характеру з акцентованими соціальними домінантами. Наукову розвідку вибудовано на матеріалі прози материкової України середини ХХ століття. Авторами окреслено специфіку найважливіших характеристик соцреалістичного канону: удавана подібність до життя (міметизм), історичний оптимізм (опис не того, що є, а того, що має бути), контрастування смислів (полярність), нормативність на жанрово-тематичному рівні. Наративні схеми літератур, що існували в умовах тоталітарних систем, репрезентують догматичність художнього мислення. Канон у них проявляється як приватне рішення диктатора, мистецтво соціалістичного реалізму по суті є явищем спричиненим вольовим рішенням «вождя», а митці є виразниками рішень і директив правлячої партії. Визначено, що соцреалістичний, як і класицистичний, канон акцентував на виховній ролі мистецтва. Часто герой соцреалізму постає знеособленим ретранслятором ідеологем, реалізуючи принципи імперсональності. Мистецький диктат канону зумовлював примусове формування моделі «радянської людини», що репрезентувала уніфіковані параметри тієї ж «радянської» ментальності у межах «нової історичної спільноти». Визначено, що наріжною в канонічній структурі соцреалізму є антропологічна модель, так звана «нова людина», що презентувала концепцію соціополітичної системи і виконувала місію ретрансляції важливих для режиму ідеологем. Як правило герой соцреалізму, як і інших раціообумовлених художніх систем, проходить певні етапи у своєму становленні, може трансформуватися («перевиховуватися», «перекоуватися»), утвердитися в одній із сталих ролей (герой-партієць, герой-воїн, герой-робітник та ін.).

Ключові слова: соцреалізм, класицизм, реалізм, антропологічна модель, класицистичний герой, ідеологеми.

Natalia YAREMENKO,

orcid.org/0000-0003-2834-0894

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and World Literature

Kryvyi Rih State Pedagogical University

(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) *yartala28@gmail.com*

Nataliia KOLOMIETS,

orcid.org/0000-0001-5455-2538

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian and World Literature

Kryvyi Rih State Pedagogical University

(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) *kolomiets_n1@ukr.net*

EVOLUTION OF THE REALISTIC ANTHROPOLOGICAL MODEL: FROM THE CLASSIC MATRIX TO SOCIAL REALISM

The purpose of the article is to understand the genesis of the realistic anthropological model from the classicist rationally typified matrix to the «new man» format of socialist realism. The research revealed that the anthropological

model within different artistic systems is created in different ways and acquires different meanings and forms: from a flat one-dimensional character (classical hero as a universal type) through a typical representative of a certain class (realism of the classical era) to a relief multifaceted character with accented social dominants. Scientific research is based on the prose material of mainland Ukraine in the middle of the 20th century. The authors outline the specifics of the most important characteristics of the socialist realist canon: feigned similarity to life (mimeticism), historical optimism (description not of what is, but of what should be), contrasting meanings (polarity), normativity at the genre-thematic level. Narrative schemes of literature that existed under totalitarian systems represent the dogmatic nature of artistic thinking. Their canon manifests itself as a private decision of the dictator, the art of socialist realism is essentially a phenomenon caused by the willful decision of the «leader», and the artists are the exponents of the decisions and directives of the ruling party. It was determined that the socialist realist, as well as the classicist, canon emphasized the educational role of art. Often the hero of socialist realism appears as an impersonal repeater of an ideologue, realizing the principle of impersonality. The artistic dictates of the canon determined the forced formation of the model of the «Soviet man», which represented the unified parameters of the same «Soviet» mentality within the «new historical community». It was determined that the cornerstone of the canonical structure of socialist realism is the anthropological model, the so-called «new man», which presented the concept of the sociopolitical system and carried out the mission of relaying important ideologies for the regime. As a rule, the hero of socialist realism, like other ratio-driven artistic systems, goes through certain stages in his formation, can transform («re-educate», «reforge»), establish himself in one of the permanent roles (party hero, warrior hero, worker hero and etc.).

Key words: social realism, classicism, realism, anthropological model, classicist hero, ideologues.

Постановка проблеми. Сучасний світ формує потребу набути стабільного базису, точки опертя, що допомогли би людині вибудувати власну траєкторію розвитку, зорієнтуватися в реальності сповненій нечітких ідеалів і понять. Саме це обґрунтовує потребу з'ясування природи синтетичної антропологічної моделі в літературі, на яку екстраполюють онтологічні коди різних історико-культурних епох.

Соціалістичний реалізм сформувався як своєрідний еклектичний феномен, який інтегрував принципи й ознаки стильових палітр різних епох: авангардизму початку ХХ століття, реалізму ХІХ століття, класицизму ХVІІ та ін. Соцреалістична різновекторність обумовлює спрямованість дискурсу на вивчення реалістичного, романтичного, авангардного складників, зважаючи на домінування в них, за словами Р. Барта, «ефекту реальності» (Barthes, 1977: 319), створюючи ілюзію реальності персонажів і подій. Чи не найближчою, на нашу думку, до засадничих принципів соцреалізму виявилися концепції класичного реалізму ХІХ століття та класицизму. Адже провідною ознакою стильової палітри саме цих напрямів вважається раціональність, реалістичність і канонічність.

Наративні схеми літератур, що існували в умовах тоталітарних систем, репрезентують догматичність художнього мислення. Канон у них проявляється як приватне рішення диктатора, мистецтво соціалістичного реалізму по суті є явищем спричиненим вольовим рішенням «вождя», а митці є виразниками рішень і директив правлячої партії. Як влучно зауважено В. Хархун, «у європейській традиції канонічними прийнято вважати мистецтва середньовіччя та класицизму, після яких відбулася «розгерметизація» художньої свідомості й активізація нових мистецьких практик. В історії культури утверджувалася думка, що оприявленість “канонічних мистецтв” закінчується разом з епохою класицизму. Проте досвід радянської культури засвідчує, що хронологію

форм “канонічного мистецтва” можна розширити до ХХ ст.» (Хархун, 2010 : 3). Попри спорідненість мистецьких конструкцій, соціалістичний реалізм має докорінні відмінності, виходячи за межі мистецької площини і транслуючи диктаторські ідеологеми на живий соціум.

Аналіз наукових праць. Вивчення природи людини, філософських узагальнень її сутності у творах літератури, засобів конструювання образу-персонажу як головного об'єкта спостереження перманентно перебували в центрі уваги науковців. Сучасне літературознавство споглядає людину у творі як цілісність, що поєднує психічне, тілесне, аксіологічне, естетичне та ін. начала. Праці ініціаторів утвердження цього літературознавчого проекту, Г. Гумбрехта («Літературна антропологія?») та В. Ізера («Фіктивне й уявне: перспективи літературної антропології»), створили дослідницьке поле, яке уможливило спостерегти особливості людини в різноманітних історичних формах. Детальний аналіз дефініцій літературної антропології здійснено у працях українських науковців, як от: Т. Автухович, Р. Нич, Я. Поліщук, Л. Тарнашинської та ін.

Осмислення специфіки зображення людини в аспекті філософсько-етичних, художніх пошуків митців реалістичного типу творчості класичного періоду здійснено у працях Р. Голода, С. Жигун, Д. Наливайка та ін. Дослідниками відзначено вплив цього літературного напрямку на домінуючу антропологічну модель.

Вивчення специфіки художньої палітри соцреалізму в українській літературі є різноплановим. Сучасні студії переважно зосереджуються на проблемах осягнення дефініції цієї мистецької парадигми, її естетичних складових. Такий ракурс літературознавчого дослідження мають праці В. Хархун, Т. Свербілової, В. Кандинської, Ю. Коваліва та ін. Витоки та процеси трансформації канону впродовж періоду 30–80-х років ХХ століття досліджували Т. Гундорова, Л. Медведюк, Д. Наливайко, О. Філатова. Крім того в

полі зору В. Агеєвої, Т. Сverbілової, У. Федорової та ін. перебуває проблема осучаснення інтерпретації кращих текстів соцреалізму. Наукові студії Н. Ксьонзик містять спостереження щодо суголосності поетикальної природи соцреалізму в українській літературі та європейського класицизму як максимально регламентовано обмеженої художньої системи, яка має раціональну природу.

Такий аспект вивчення окресленої теми нам видається доцільним і потребує більш розгорнутих міркувань.

Метою дослідження є осягнення генези реалістичної антропологічної моделі від класицистичної раціонально типізованої матриці до формату «нової людини» соцреалізму.

Виклад основного матеріалу. Літературний дискурс, змінюючись, орієнтується на трансформацію сприйняття митцем людини і світу. Антропологічна модель у межах різних художніх систем створюється по-різному й набуває різних смислів і форм: від плаского одновимірного персонажа (класицистичний герой як універсальний тип) через типового представника певного класу до рельєфного багатопланового характеру з акцентованими соціальними домінантами.

Реалістична антропологічна модель переважно вибудовувалася з униканням випадкового, незвичайного, на основі тенденційних явищ, характеристик, принципів. У творах митців цієї художньої парадигми постають герої, які виконують поширену в окресленому соціумі функцію, діють тенденційно. Як слушно зауважує Ю. Ковалів, «у художній літературі, передусім реалістичного спрямування, – внутрішній образ індивіда, зумовлений його оточенням, наділений комплексом відносно стійких психічних властивостей, що зумовлюють тип поведінки, означений авторською морально-естетичною концепцією існування людини» (Ковалів, 2009: 27).

У середині 30-х років ХХ століття соцреалізм інституціалізувався і примусово вписався в межі канону. Художні тексти позначилися декларативністю, державницьким пафосом, політизованістю, соціоцентричністю. Започаткований М. Горьким і В. Сталіним, реалізований функціонерами на кшталт О. Жданова чи А. Луначарського, метод насильницьки упродовжувався в мистецьку практику. Серед його найважливіших характеристик виділяють удавану подібність до життя (міметизм), історичний оптимізм (опис не того, що є, а того, що має бути), контрастування смислів (полярність), нормативність на жанрово-тематичному рівні.

Серед антропологічних моделей у межах канону можна виділити низку типів, а саме: пролетарські революціонери-герої (Павка Корчагін (М. Островський «Як гартувалася сталь»), передовики виробництва (Павло Кружляк (О. Корнійчук

«Макар Діброва»), воїни-переможці (Юрій Брянський (О. Гончар «Прапорonoсці»), Василь Кравчина (О. Довженко «Україна в огні»). Вони покликані виконувати утилітарну функцію моральної настанови. Такі конструкти значною мірою резонують із параметрами, заданими класицизмом, мистецькою системою, яка тенденційно типізує реальність, акцентуючи на ієрархізації суспільних позицій. Так, у межах обох дискурсів герой твору має бути статичним, полярним виразником суспільної позиції: ретранслятор ідей партії або ж ворог народу. У Н. Буало-Депрео, видатного теоретика класицизму, читаємо наступне: «Як автор малює героя почина, / Нехай герой собі у всьому вірний буде / І з кону тим зійде, ким вийшов перед люди» (Буало, 1967: 50). Отже доля, характер, дії класицистичного героя цілком обумовлені його вже-буттям (за М. Бахтінім), сформовані від початку і є скоріш ілюстрацією певної позиції чи ідеї. Чого не можна однозначно сказати про персонажів інших реалістичних художніх систем, які впродовж твору демонструють здатність еволюціонувати.

Хоча в цілому О. Довженко створює художні конструкти суголосні стильовим константам соцреалістичного методу, його творчий доробок в багатьох моментах дисонує до вимог канону. Це спричинялося тим, що, як слушно зауважила Н. Ксьонзик, «під час Другої світової війни відбулося неконтрольоване послаблення лещат, спричинене загально державницькими дезінтеграційними процесами: втратою культурно-мистецької пильності в умовах загроженої культури, проникненням іноземного досвіду, сильним травматичним досвідом» (Ксьонзик, 2020: 236).

У кіноповісті «Україна в огні», на нашу думку, саме образ Василя Кравчини є зразковою антропологічною моделлю соцреалізму. Він проходить у своєму розвитку низку трансформацій. На початку твору – це розгублений, втомлений, майже безпорадний юнак: «Я не герой» (Довженко, 1990: 155). Зустріч із Олесею Запорожець змінює героя, додає йому сенсів: «Я зрозумів, Олесю, – стежка назад до тебе є одна, один є шлях. Шлях героїства. Треба бути героєм і ненавидіти ворога» (Довженко, 1990: 159). І далі автор, оповідає про непростий шлях становлення «сталевого» героя, який змушений стикатися зі зрадою, жорстокістю, недолугістю військового начальства. О. Довженко, виступаючи за межі канону, проводить свого героя крізь реальні буттєві випробування: відступ, розгубленість, розчарування, відчуття безпорадності. Зрештою Василь Кравчина виборює право на героїчність, заплативши за це кров'ю. Сцени в госпіталі постають своєрідною ініціацією, після якої у творі постає завершена канонічна антропоморфна модель соцреалізму: молодий, але мудрий і досвідчений командир,

що має неабиякий військовий досвід, розуміється на особливостях моменту, упевнений у перемозі радянської армії у визвольній війні. Звертаючись до свого підлеглого, він проголошує: «Невже ж ти, проливши кров свою, так не зрозумів нічого, хто й що ми? Що не обивателі, не свідки історії ми, а герої великого грізного часу? Що не наживем ні капіталів, ні земель чужих не завоюємо, ні людей не підкорим, що прийдемо додому на пожарища, руїни, так що декому ніде буде і голову приклонити. Ні батька, ні матері, ні брата. І скажемо – ми перемогли. І це буде велика наша горда правда на множество століть» (Довженко, 1990: 231). Мовна партія сповнена піднесеним пафосом, який проявляється через лексичні заперечувальні повтори «не», «ні», які виконують акцентно-виражальну роль. Вони певною мірою ритмізують фразу, посилюють драматичне нагнітання, підносять романтичну інтонацію проголошуваного монологу.

Позитивний соцреалістичний, як і класицистичний, герой ретранслював в літературну площину провідні соціальні меседжі, ідеологеми ієрархічної верхівки. Так, ідеальний герой французького класицизму цілком підпорядковував приватні інтереси суспільним обов'язкам (Сід, П. Корнель «Сід»; Андромаха, Ж. Расін «Андромаха»). Подібні пріоритети у своїй поведінці системно проявляють герої творів соцреалізму, як от: студенти, відмовившись від броні (О. Гончар «Людина і зброя»), Лаврін Запорожець, записавши до відправки у Німеччину власну дочку (О. Довженко «Україна в огні»), Марфа, що вагітною працює на важкому виробництві (О. Копиленко «Народжується місто»).

У соцреалістичній канонічній рамі ідеальний герой – це, передусім, знаряддя для окреслення і пропагування політичних концептів, а не мистецький конструкт. Це переважно будівничий нового щасливого світу, обриси якого окреслювалися компартійною доктриною, борець за втілення утопічних комуністичних ідеалів. При чому ця туманна соціальна перспектива радянським літературознавством маркувалася як «реальна дійсність», де відбувається «піднесення особистості як свідомого й активного борця, що змінює суспільне середовище, наділеного знаннями об'єктивних законів його історичного розвитку» (Білецький, 1966: 332). Відтак письменники прагнули віднайти об'єкт зображення в «реальній дійсності», часто звертаючись до змалювання реальних прототипів, змінюючи їх для ідеального пристосування в рами канону. Прикладом такого зразкового героя може бути Павка Корчагін («Як гартувалася сталь» М. Островського), понівечене тіло якого створювало іконний мученицький ореал, символізуючи перемогу духу над тілом.

Характерною рисою творів соцреалізму є створення ми-героя, який репрезентує досягнення

системи і себе, як її частину. Відтак і перемоги трактуються не як особисте досягнення «сталевого» героя, а як результат дій усього народу, обумовлюючи колективну ідентифікацію персонажа. Так, у романі «Людина і зброя» О. Гончар змалював момент, якому фіксується момент нівеляції особистісного начала персонажів під час переобмундирування студентів: «...в їхньому сміхові і жартах чується жаль і присмута за втраченим, уловлюється відчуття якоїсь приниженості, що її завдано новобранцям цією процедурою. Разом з чубами мовби летять у небуття якісь ознаки їхніх індивідуальностей, те, що робило їх несхожими між собою, летить у минуле їхня студентська воля» (Гончар, 2005: 62). Юнацькі чуби, які «летять» на підлогу, під ноги військовим перукарям, уособлюють індивідуальність молодих людей, яку безжально нищить війна, стандартизацію робить складовою частиною великої воєнної машини, де всі механізми повинні діяти злагоджено і підкорятися одній волі, що керує цим складним механізмом. Саме тому «летить у минуле їхня студентська воля». Цей повтор підкреслює фатальний вплив війни на особистість.

Серед мілітарних героїв соцреалістичної прози можна виділити сталі типи позначених ідеологічними маркерами персонажів. Так поширеним є образ батька (наставника, учителя), як правило, члена партії. Наприклад, у романах О. Гончара – це Воронцов («Прапорonoсці»), професор Микола Ювеналійович («Людина і зброя»); у кіноповісті О. Довженка «Україна в огні» – Лаврін Запорожець. Ці персонажі транслюють смислові константи, виважені, пережиті істини. Їхні міркування не обмежуються родинно-побутовими проблемами, а включають у себе роздуми про загрозу цивілізації, про сенс людського існування, про вічне. Так, професор історії, персонаж роману О. Гончара «Людина і зброя», «вчений широкого діапазону, друг і соратник відомого українського історика Яворницького» проголошував: «В жорстокий наш вік, серед крові й дикунства, ота велика гуманістична трагедія не мусить загинути! Вона мусить бути збережена, і збережете її – ви!» (Довженко, 1990: 57).

У романі О. Гончара «Прапорonoсці» війна постає як «справедлива», «визвольна», а її учасники – місіонери воїни-визволителі. Перетинаючи кордон, ліричний промовляє: «Ми не забули нічого, але багато чого навчилися. Ми живі, змужнілі й досвідчені. А чи живий ти, ворожий авіатор, з залізним хрестом на грудях, ти, який у ту далеку чорну неділю скинув на цю прикордонну будку першу бомбу з свого літака? Чи думав тоді ти, що все так обернеться, що бійці нового, народженого битвами, 2-го Українського фронту в своїх зелених безсмертних гімнастюрках знову з'являться на берегах цієї ріки і перепливуть її? Доля! – ска-

зав би ти. Так! У справедливих арміях доля завжди прекрасна» (Гончар, 2005: 6). Герой постає тут як виразник ідеологічно виваженої істини про сутність війни, наділений епічною силою.

Соцреалістичний, як і класицистичний, канон акцентував на виховній ролі мистецтва. Часто герой соцреалізму постає знеособленим ретранслятором ідеологем, реалізуючи принцип імперсональності. Мистецький диктат канону зумовлював примусове формування моделі «радянської людини», що репрезентувала уніфіковані параметри тієї ж «радянської» ментальності у межах «нової історичної спільноти». «Нівеляція національних відмінностей та викоринення естетичного плюралізму призвели до насильного переміщення ментальних маркерів на маргінеси та примусили митців середини ХХ століття, що перебували в ситуації постійної загрози різноманітних покарань за відхилення від лінії партії та уряду, балансувати між офіційно-ідеологічними вимогами та власним творчим потенціалом задля досягнення консонансу» (Яременко, 2020: 54). Показовим у цьому плані виглядає, скажімо епізод роману О. Гончара «Прапороносці»: «Оце, – гукає ком-

сорг Ярославцев, глянувши на карту, – уже Україна!» Скільки було нас там, різні нації – і сибіряки, і таджикки, і українці, і білоруси всі, як один, впали навколішки, поцілували землю <...> І, повіриш, заплакали ми, як діти» (Гончар, 2005: 56). Автор свідомо моделює картину, яка примітивно ілюструє положення про «дружбу народів», актуалізуючи неприродну патетику.

Висновки. Наріжною в канонічній структурі соцреалізму є антропологічна модель, т.з. «нова людина», що презентувала концепцію соціополітичної системи і виконувала місію ретрансляції важливих для режиму ідеологем. Як правило герой соцреалізму, як і інших раціообумовлених художніх систем, проходить певні етапи у своєму становленні, може трансформуватися («перевиховуватися», «перековуватися»), утвердитися в одній із сталих ролей (герой-партієць, герой-воїн, герой-робітник та ін.). Для художньої палітри, що залучалася для створення антропологічних моделей властивими є декларативність та ідеологічна наснаженість мовних партій; нормативність, сталість, контрастність характерів, їхня програмова ідеалізація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barthes R. Image, Music, Text. Ed. and trans. Stephen Heath. New York: Hill, 1977. 615 p.
2. Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. Київ, 1966. Т. 3. 543 с.
3. Буало Н. Мистецтво поетичне. Пер. М. Рильський, А. Перепада. Київ: «Мистецтво», 1967. 145с.
4. Гончар О. Вибрані твори: у 4 т. Т. 3 : Людина і зброя. Чорний Яр. Київ : Сакцент Плюс, 2005. 317 с.
5. Гончар О. Вибрані твори: у 4 т. Т. 4 : Прапороносці. Київ : Сакцент Плюс, 2006. 416 с.
6. Довженко О. П. Україна в огні: Кіноповість, щоденник. Київ: Радянський письменник, 1990. 416 с.
7. Ковалів Ю. «Соцреалізм» – глухий кут історії літератури. *Слово і час*. 2009. №4. С.27-41.
8. Ксьонзик Н. Класицизм і соцреалізм. Київ: «Смолоскип», 2020. 310 с.
9. Хархун В. Соцреалізм як канонічне мистецтво. *Слово і Час*. 2010. № 9. С. 3-14.
10. Яременко Н., Коломієць Н. Ескапізм як вихід «за межі» в прозі українських письменників середини ХХ століття. *Південний архів* (філологічні науки). 2020. № 84. С.47-54.

REFERENCES

1. Barthes R. (1977) Image, Music, Text. Ed. and trans. Stephen Heath New York: Hill, 1977. 615 p.
2. Biletskyi O. (1966) Zibrannia prats: U 5 t. [Collection of works: In 5 volumes]. Kyiv, 1966. T. 3. 543 s. [in Ukrainian].
3. Bualo N. (1967) Mystetstvo poetychne. Per. M. Rylskiy, A. Perepadia [Art is poetic. Trans. M. Rylskiy, A. Perepadia]. Kyiv: "Mystetstvo", 1967. 145s. [in Ukrainian].
4. Honchar O. (2005) Vybrani tvory: u 4 t. T. 3 : Liudyna i zbroia. Chornyi Yar [Selected works: in 4 v. V. 3: Man and weapon. Chorny Yar]. Kyiv : Saktsent Plus, 2005. 317 s. [in Ukrainian].
5. Honchar O. (2006) Vybrani tvory: u 4 t. T. 3 : Liudyna i zbroia. Chornyi Yar. [Selected works: in 4 v. V. 4: Flagbearers]. Kyiv : Saktsent Plus, 2006. 416 s. [in Ukrainian].
6. Dovzhenko O. P. (1990) Ukraina v ohni: Kinopovist, shchodennyk. [Ukraine is on fire: Film story, diary]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1990. 416 s. [in Ukrainian].
7. Kovaliv Yu. (2009) "Sotsrealizm" – hlukhyi kut istorii literatury. ["Social realism" is a dead end in the history of literature. Slovo i chas]. 2009. №4. S.27-41. [in Ukrainian].
8. Ksonzyk N. (2020) Klyasytsyzm i sotsrealizm. [Classicism and socialist realism. Kyiv: «Smoloskyp»], 2020. 310 s. [in Ukrainian].
9. Kharkhun V. (2010) Sotsrealizm yak kanonichne mystetstvo. [Social realism as canonical art]. Slovo i Chas. 2010. № 9. S. 3-14. [in Ukrainian].
10. Yaremenko N., Kolomiets N. (2020) Eskapizm yak vykhid "za mezhi" v prozi ukrainskykh pysmennykiv seredyny KhKh stolittia. [Escapism as a way "beyond the limits" in the prose of Ukrainian writers of the middle of the 20th century]. Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky). 2020. № 84. S.47-54. [in Ukrainian].